

DR. DÁNYI DEZSŐ (1921–2000)

Dányi Dezsőtől, a tudóstól és a könyvtárvezetőtől búcsúzunk.

Hosszú, eredményekben és elismerésekben gazdag, de nagy terhet is cipelő élet volt az övé. Már gyermekként szembe kellett néznie a kisebbségi lét nehézségeivel Losoncon, ahonnan a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karára került. A második világháború viszontagságait követően az időközben ismét Csehszlovákiához került Losoncon helyezkedett el. 1945-ben úgy döntött, hogy átszökök Magyarországra, és sikerült is Budapestre jutnia, ahol a Teleki Pál Tudományos Intézet utódszervezeteként létesített Kelet-Európai Tudományos Intézetben kezdett dolgozni. 1955-ben lépett a Központi Statisztikai Hivatal kötelékébe, hogy azután haláláig a Hivatalt szolgálja. Először rövid ideig a Kommunális osztályon dolgozott, majd 1956 tavaszán a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának tudományos munkatársa lett. Itt került olyan kutatói bázis közelébe, ahol megtalálta a legmegfelelőbb feltételeket tudományos ambíciójának, felkészültségének és tehetségének kibontakoztatásához. 1959-ben Dányi a Könyvtár igazgatóhelyettese lett, 1960-tól pedig igazgatójaként folytathatta tevékenységét. Nyugdíjba vonulása után, 1983-tól, mintegy másfél évtizedig, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet szakértője, majd életpályájának utolsó állomásaként, a KSH Levéltárába került.

Életműve három fő tevékenységi területre bontható: a könyvtári vezető és bibliográfus, a történeti statisztikus és ártörténész, végül pedig a demográfus.

Könyvtárigazgatóként azonnal hozzálátott, hogy az egyre bővülő információtömegben a gyorsabb tájékozódás érdekében felhasználja a számítástechnika eszközeit. Az 1960-as évek közepén ez a fejlesztés igen nagy horderejű és egyedülállóan kezdeményező jellegű volt. Többek között sikerült a „Munkabérmegkeresés 1960–1968” adatait regisztrálni és vissza-kereshetővé tenni. Hasonló jellegű volt az „Árak-

árindexek” című kiadvány is, amely 29 nemzetközi statisztikai folyóirat 1965 és 1971 között rendszeresen közölt adatait dolgozta fel. 1973-ban jelent meg a harmadik nagy feldolgozás „Mezőgazdaság és élelmiszergazdaság 1950–1985” címmel, amely csaknem száz ország illetve gazdasági csoportosulás mező- és élelmiszergazdaságának termelésére, állományára, áaira, a fogyasztásra és egyéb gazdasági jelenségeire vonatkozó adatok lelőhelyeit tartalmazta.

Ezenközben elindította a Könyvtár tájékoztató adatbázisainak kiépítését. Elsőként 1976-ban a TEXT-PAC: szabadszöveges információtároló és -visszakereső adatbázis bevezetésére került sor, és ezt követték sorban azok a fejlesztések, amelyek a Könyvtár mai munkájában immár nélkülözhetetlené váltak. A könyvtári szolgáltatás számítógéppel megtámogatott fejlesztése terén szerzett tapasztalatait és terveit „A könyvtári információs rendszer elemzése és fejlesztési koncepciója” című 1978-ban írt tanulmányában foglalta össze.

A külföldi tudományos eredmények magyarországi megismertetése céljából külön dokumentációs kiadványsorozatokat indított és rendszeresített. A „Statisztikai módszerek” címet viselő témadokumentációs sorozat a címbeli „statisztikai” megjelölésen túllépve a társadalomtudományok széles körén belül közgazdasági, szociológiai, szervezéstudományi stb. kérdések irodalmának legújabb eredményeiről nyújtott szakmai tájékoztatást, olykor monografikus részletességű feldolgozásban. A „Nemzetközi statisztikai dokumentáció” című sorozat keretében született kötetek pedig egy-egy átfogó, szélesebb témakörre (energiaügy, mezőgazdaság stb.) vonatkozóan bocsátottak az érdeklődő szakemberek részére hosszabb távra is visszatekintő és esetenként a várható jövő irányait is felvillantó, gazdag, táblázatos statisztikai adatanyagot. Az utóbbi másfél-két évtizedben ezek a dokumentációs munkálatok megrit-

kultak vagy meg is szüntek, Dányi Dezső nevéhez fűződő több más, egyebek közt történeti statisztikai kiadványsorozathoz hasonlóan.

Könyvtárvezetői munkája mellett tudományos elkötelezettsége a történeti statisztika és a történeti demográfia művelésére szólította. Az 1957-ben megjelent, s a mai napig alapműnek számító „A történeti statisztika forrásai” című, Kovacsics József által szerkesztett kötetben Dányi a bibliográfiai fejezet egyik összeállítója. 1960-ban jelent meg *Dávid Zoltánnal* közösen összeállított nagy forráskiadványa „Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)” című munkája, amelynek mai napig ható korszakos jelentőségét az adja, hogy a legrégebb népszámlálás településenkénti adatait adták közre, felvirágoztatva ezzel a történeti statisztika és demográfia kutatását hazánkban. 1961-től rendszeresen publikált a *Demográfia* című folyóiratban, 1962-től pedig a *Statisztikai Szemlében*.

A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat keretei között Kovacsics József által megszervezett történeti statisztikai kutatást Dányi Dezső folytatta. Átvette a műhely munkájának vezetését és maga mellé gyűjtötte mindazokat a tudós elméket, akiknek a munkájában feltétlenül megbízott vagy fantáziát talált. Elsősorban *Dávid Zoltán*, *Fügedi Erik* és *Perjés Géza* nevét kell említenünk, de itt kezdte pályafutását *Faragó Tamás* és *Benda Gyula* is. A csoport vezetője később *Tóth Tibor* lett.

Így a statisztika története és a történeti statisztika, a történeti kutatásoknak e két korábban elhanyagolt területe dinamikus fejlődésnek indult. Fontosnak tartotta, hogy a statisztikus utódok megismerjék a nagy elődök műveit, 1967-ben beindította azokat a kiadványsorozatokat, amelyekben a történeti statisztika és demográfia legjobbjai publikálhattak. A legfontosabb a „Történeti Statisztikai Évkönyv” volt, de hasonló jelentőségűvé váltak a „Történeti Statisztikai Kötetek”, valamint a „Történeti Statisztikai Füzetek” is, valamint az 1973-tól megjelenő „Számok és történelem” című sorozat. Dolgozatainak nagy része ezekben a folyóiratokban és kiadványokban jelent meg.

Az 1970-es évektől érdeklődése a történeti családdemográfiai kutatások felé fordult. A családok nagysága, struktúrája, fogyasztása, jövedelme, a bonyolult gazdasági, szociológiai és demográfiai elemzések vonzották. Hazai és nemzetközi demográfiai szemináriumok cselekvő résztvevője, a Népeség-tudományi Kutató Intézet sorozatainak (Kutatási Jelentések, Történeti Demográfiai Füzetek, MTA Demográfiai Bizottságának Közleményei) szerzője és szerkesztője volt. *Adorka Rudolf*tal szorosan együttműködve korszakos jelentőségű munkákat tett le az asztalra és sokszor emlegette, mint fogadta meg

*Adorka Rudolf*nak utolsó vele folytatott beszélgetése során, hogy a munkát továbbviszi. Meg is tette. Ezt bizonyítják félbemaradt munkái, az utolsó pillanatig begyűjtött XVIII. század végi anyakönyvi adatok a demográfiai mozgásokról. Sajnos, a feldolgozásra és értékelésre már nem maradt ideje.

Az ártörténeti források feldolgozása is Dányi érdeme. Az 1980-as években részt vett az ilyen irányú legnagyobb hazai vállalkozásban, mert azt tartotta, hogy ezek a kutatások lemaradtak a demográfiai kutatások mellett. Kiadásra vár posztumusz műve kilenc magyarországi szabad királyi város árstatistikájáról és piaci jelentéséről 1750 és 1850 között.

Nyomtatásban megjelent sokirányú szakirodalmi tevékenységét szervesen egészítik ki a történeti, statisztikai, közgazdasági konferenciákon, üléseken elhangzott ugyancsak nagyszámú tudományos előadásai. Ezek legtöbbje azonban sajnos még kéziratban sem maradt fenn, mert Dányi Dezső általában nem felolvasást tartott, hanem kis papírlappal a kezében, néhány kulcsszóra támaszkodva adta elő mondanóját szinte minden változtatás nélkül nyomdába adható szerkezeti, tartalmi és stílári felépítésben.

A tudomány haladását szolgálta az állandó figyelemmel kísért külföldi szakirodalom magyar nyelven is ismertetésre érdemesített eredményeinek (könyvek, tanulmányok) rendszeres szemlészésével. (A *Statisztikai Szemlében* 1947 óta 38 ilyen írása jelent meg.) Ennek az kölcsönzött különleges értéket, hogy a túlnyomórészt orosz és angol, német esetleg francia szakirodalmi termékeken kívül a szláv nyelvek családjában földrajzilag és nyelvészetiileg egyaránt központi helyet elfoglaló szlovák nyelv ismeretében a színvonalas lengyel, cseh és szlovák nyelvű munkákról is tájékoztatta a hazai szakembereket. Ez az ismeretanyag is pótolhatatlan az újabban mindinkább az angolszász szakirodalom felé fordulás időszakában. A számunkra oly fontos szláv nyelvű szomszédaink tudományos és társadalmi-gazdasági eredményeinek a figyelmen kívül hagyásából tudományos életünk sajnálatos beszűkülése következik.

Tudományos munkássága elismeréseként a FID (Fédération Internationale de Documentation), valamint az IUSSP (International Union for the Scientific Study of Population) tagja lett, hazai kiüntetései sorában pedig a nyugdíjba vonulásakor adományozott Munka Érdemrend arany fokozatával ismerték el tevékenységét. Számára azonban az az aranygyűrű volt a legkedvesebb, amellyel a Hivatal tüntette ki.

Dányi Dezső életművét nehéz minden részletében felidézni. A munkásságát méltató, 75. születésnapjára készült „Emlékkönyv”, mellyel tanítványai

és kutatóársai tisztelegtek előtte, tartalmazza művei bibliográfiáját, amely természetesen a még számára megadatott további évek termését nem sorolja fel. Van azonban még egy kutatási terület, amelyről meg kell emlékeznünk. Élete utolsó évtizedében egyre többször nyúlt vissza a határon kívülre rekedt magyarság kérdéseire, elsősorban a Felvidék kisebbségi magyarságának égető demográfiai gondjaihoz, elemezte etnikai statisztika problémáit, kiadta Erdély 1857. évi népszámlálásának kötetét, és minden lehetséges fórumon vállalta e kutatási terület fontosságának hirdetését.

A hátramaradottak számára nemcsak öröm végigtekinteni e pálya ívein, hanem vigasztalás is. Hiszen az általa megkezdett munkát folytatni kell és ez igen nagy kihívás. Sikerül-e olyan szinten megtenni, mint ahogyan eltávozott mestereink tették, vajon van-e elegendő hit, szorgalom és kitartás, tudás és elkötelezettség?

Dányi Dezső is elment. Tisztelettel hajtunk fejet emléke előtt.

Dr. Jeney Andrásné

A STATISZTIKATUDOMÁNY AKADÉMIKUSAI

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) megalapításának 175., és az MTA Statisztikai Bizottsága létrehozásának 140. évfordulója alkalmából az MTA IX. Osztálya, valamint az MTA Statisztikai Bizottsága 2000. november 2-án „Fejezetek a magyar statisztikai tudományos gondolkodás történetéből” címmel nyilvános együttes ülést tartott, melynek keretében megemlékeztek a legkiemelkedőbb magyar statisztikus akadémikusokról.

Az ünnepi ülés levezető elnöki tisztét *Besenyei Lajos*, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a Miskolci Egyetem rektora látta el.

Az ülésszak első előadója *dr. Csahók István*, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója volt, aki „A magyar statisztikai gondolkodás fő vonalairól (1825–1945)” címmel tartott előadást. Bevezetőjében utalt arra, hogy hasonló áttekintés már több is született, a legutóbbi nyolc évvel ezelőtt, a hivatalos statisztikai szolgálat 125 éves évfordulójának alkalmából. Előadásában kitért arra is, hogy a tudomány és az intézményrendszer 1945 előtti fejlődésének találkozási pontjával foglalkozik, és azért csak erre az időszakra tér ki, mert jóllehet 1945 után is ért el kiváló eredményeket a magyar statisztika, ám ez jószerezivel csupán nemzetközi elismertséget hozott művelőinek, a hazai tudományos életben és annak központjában, a Magyar Tudományos Akadémián a statisztika képviselői nem kapták meg az őket megillető helyet.

A magyar statisztika kialakulását az előadó nemzetközi tendenciákból vezette le. A XVII–XVIII. században a fejlett országokban a statisztika két fő irányzata a leíró statisztika és a politikai aritmetika volt. Az előbbi Németországban, az utóbbi Angliában vált népszerűvé. Az első nagy szintetizáló, aki elsősorban a politikai aritmetika talaján állt, a belga

A. J. Quetelet volt, akit a későbbiekben (1858-ban) az MTA is kültagjai sorába választott. A kezdeti magyar statisztika, a német mintát követve, a leíró irányzathoz kapcsolódott. Ismert korai képviselői *Oláh Miklós*, *Bél Mátyás* és *Schwartner Márton* voltak, örökségüket *Ercsei Dániel* és *Magda Pál* vették át, akik az ország statisztikai leírása mellett a statisztika módszertanával is foglalkoztak, míg *Hatvani István*, debreceni professzor, a magyar politikai aritmetika megalapozásában játszott szerepet.

A magyar leíró statisztika kiemelkedő alakja és meghatározó személyisége volt *Fényes Elek*, aki tevékenységét a XIX. század közepén fejtette ki. Munkássága első szakaszára esett a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása (Magyar Tudós Társaság, 1835), mely tagjai sorába is választotta, és két nagy munkájáért (melyek az ország igen alapos és hatalmas volumenű, részletes leírását adták) akadémiai nagydíjjal tüntették ki.

Az 1849 utáni abszolutizmust követő enyhülő légkörben, 1860-ban került sor az MTA Statisztikai Bizottságának megalapítására. A Bizottság kezdetől fogva a statisztikai tudomány és gyakorlat egységének letéteményese volt és tagjai felismerték: megfelelő intézményi háttér nélkül a statisztika nem tud eleget tenni a korszak kihívásainak. Ezért *Keleti Károly* az élen kezdeményezte az 1848-ban megalakított rövid életű Országos Statisztikai Hivatal újbóli megalapítását. 1867-ben megalakult az új hivatal, melynek első igazgatója Keleti Károly lett. Munkássága méltó folytatásra talált *Jekelfalussy József* tevékenységében, aki igyekezett megvalósítani a nagy előd elgondolásait, emellett megalapozta a statisztikai tájékoztatás máig is élő rendszerét.

1869-ben megalakult a Fővárosi Statisztikai Hivatal is, melynek első vezetője *Kőrösy József* lett, aki – nemzetközileg is elismert módszertani mun-